

Fukuyama'nın Yeni Kitabı 'Liberalizm ve Hoşnutsuzlukları' Üzerine: Hani Tarihin Sonu Gelmişti?

*On Fukuyama's New Book 'Liberalism and its Discontents': What About The
End of History?*

Salich Tzampaz¹

Öz

Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla birlikte gündeme gelen Francis Fukuyama ve Samuel P. Huntington'ın çalışmaları bir kırılma yaşayan dünya tarihinin bundan sonra nasıl seyredeceği konusunda yaklaşımlar sunuyordu. Bir taraftan Fukuyama Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle birlikte Amerikan Liberalizminin zaferini ilan ediyor, öbür taraftan Huntington ise yeni dönemde çatışmaların kültürel temelli devam edeceğini söylüyordu. Her ne kadar iki çalışma birbirine zıt gibi görünse de zaman içerisinde her ikisinin de Amerikan siyasetine zemin hazırladığı görülmüştür. Fukuyama yeni eseri 'Liberalizm ve Hoşnutsuzlukları'nda ise ilk eserinde olduğu kadar emin konuşmuyor, Liberalizmin zaferi yerine onu kurtuluş için sarılmamız gereken bir çare olarak sunuyor ve onun karşısında aşırı sağ tehdit olarak tanıtır. Fukuyama ilk eserinde her ne kadar Liberalizmi mutlak muzaffer olarak tanıttıysa da mikro çatışmaların süreceğini de söyleyerek çelişkili ifadelerde bulunmuştur. Çatışmaların devam ettiği günümüzde ise bu çatışmalara karşı yeni kitabını bir reçete olarak sunmaktadır. Ancak mevcut sosyolojik şartlarda reçetesinin uygulanması mümkün görünmemektedir.

Anahtar Kelimeler: Francis Fukuyama, Samuel P. Huntington, Tarihin Sonu, Medeniyetler Çatışması, Liberalizm ve Hoşnutsuzlukları.

¹ Doktora Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, scanbaz97@gmail.com, ORCID numbers: 0000-0002-8106-3606

Bu makale iThenticate sistemi tarafından taranmıştır.

Gönderim Tarihi: 31 Ağustos 2021

Kabul Tarihi: 3 Ekim 2022

Erişim Tarihi: 11 Kasım 2022

Abstract

Following the collapse of the Soviet Union works of Francis Fukuyama and Samuel P. Huntington presented approaches on how the World will go next. On the one hand, Fukuyama announces the victory of American Liberalism following the the collapse of the Soviet Union while on the other hand Huntington says that conflicts will continue on a cultural basis in the new period. Although two works seem to be opposite, both of them have constructed the ground for the American politics in the process. In his new work 'Liberalism and its Discontents' Fukuyama does not speak as confidently as in his previous work. He does not present Liberalism victorious rather he presents it as a cure for Liberation that we need to hug it tight. Yet, he had admitted contradictorily that conflicts on micro level will continue notwithstanding the victory of Liberalism. He shows Liberalism as a cure for today's world in which conflicts still continue. However, the application of the cure does not seem possible in current sociological conditions.

Keywords: Francis Fukuyama, Samuel P. Huntington, The End of History, The Clash of Civilizations, Liberalism and its Discontents.

1. Giriş

Francis Fukuyama, sosyal bilim literatüründeki birçok çalışmasının ötesinde 1989'da makale olarak yayınlanan 'The End of History?' ve 1992 yılında genişletilerek kitaba dönüştürülen 'The End of History and the Last Man' isimli çalışmalarıyla tanınır. Şüphesiz bu çalışmaların dünya tarihi için önemli bir kırılma noktasının yaşandığı dönemde yayınlanmış olması önem teşkil eder. Bu eserlerin dışında aynı olayların önemli kıldığı Samuel P. Huntington'ın 1993 yılında yayımlanan 'The Clash of Civilizations?' isimli çalışmayla birlikte yine iki sene sonrasında 'The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order' ismiyle kitaba dönüştürülen çalışma da Fukuyama'nın çalışmalarıyla paralel bir biçimde okunagelmıştır. Bu iki çalışma her ne kadar birbirinin antiteziymiş gibi görülse de aşağıda tartışılacağı üzere birçok noktada ortak noktalar barındırmaktadır.

Tarihin Sonu kitabının yayımlanmasından tam 30 sene sonra, bugün 'Liberalism and its Discontents' kitabını yayımladı Fukuyama. Fukuyama bu kitapta, sınırları keskin eski görüşlerini yumuşatmışa benziyor. Liberalizmin zafer elde ettiğine yönelik kesin tavrını bir kenarda bırakıp Liberalizmin aşırı sağ tarafından tehdit altında olduğunu ve insanlıkla birlikte liberalizmi kurtarmak için ona sınırsız sarılmamız gerektiğini vurguluyor. Bu yazıda da, Fukuyama'nın dönemin popüler hale gelen fikirlerinin bugün ulaştığı son aşaması yeni kitabı 'Liberalizm ve Hoşnutsuzlukları' ekseninde tartışılacaktır.

2. Tarihin Sonu mu, Medeniyetler Çatışması mı?

Fukuyama, 1989 yılında yayımlanan makalesinde, son yıllarda yaşanan gelişmelerin dünya tarihi için kökten bir mahiyete sahip olduğu hissinden uzak kalmamızın mümkün olmadığını söylemekle birlikte bunun tüm öngörüler bir yana ekonomik ve siyasi liberalizmin aşikâr bir zaferi olduğunu duyuruyordu. Fukuyama bu sözleriyle mecazi anlamda bir zaferden değil basbaya bir ordunun muzaffer olduğu bir savaştan söz ediyor izlemine taşımaktadır (1989, s. 3). Bunun anlamı da sadece Soğuk Savaş'ın geride kalmış olması değil insanlığın, son aşama olan tüm ideolojilerin geride kaldığı ve Liberal Demokrasi'nin evrenselleşme aşamasına ulaşmış olmasıdır (1989, s. 3). Fukuyama daha ilk başta öne sürdüğü bu iddiasını temellendirirken ise mevzubahis ilerlemeci görüşlerinin kendisine ait olmadığını, bunun çok iyi örneğinin Marx'ta görüldüğünü ancak kendisinin Marx gibi materyalist bir ilerlemeden ziyade Marx'a zemin hazırlayan Hegel gibi insan bilincinin ön plana çıktığı idealist bir ilerlemeciliği savduğunu ifade eder. İnsan bilincinin harekete geçirdiği bu ilerlemenin son noktası da Liberal Demokrasi olacaktır. Zafere giden süreçte Liberalizmin karşısına Faşizm ve Komünizm en büyük

düşmanlar olarak çıkmıştır (1989, s. 9). Liberalizmin Faşizmi İkinci Dünya Savaşı'yla alt ettiğini ifade eden Fukuyama, Komünizmin hakkından ise Soğuk Savaş'ın bitimiyle geldiğini duyurmuştur. Ulusçuluk bir diğer potansiyel tehlikedir Fukuyama'ya göre ancak Liberalizmle mecburi bir uzlaşmazlık içerisinde olup olmadığı konusunda ise emin değildir (1989, s. 14). Ne var ki, eski görüşlerini bir noktada terk ettiği görüldüğü, detaylarına aşağıda değineceğimiz yeni eserinde ulusçuluğa daha fazla yer vermektedir. Liberal Demokrasi zaferini ilan etmiştir etmesine ama makalenin son bölümünde temellendirmeye teşebbüs bile etmediği bir konuyu dile getirmektedir: Tarih sonrası dönemde bile mikro çatışmaların zaman zaman devam edeceği ve bunun kaçınılmaz olacağıdır (1989, s. 18). İnsanlık tarihinin en mükemmel aşamasındaysak eğer ve bunu birtakım tatsızlıkların geride bırakılması şeklinde açıklıyorsak, başka birtakım tatsızlıkların zaman zaman devam etmesi nasıl açıklanacaktır? Fukuyama bu soruyu cevapsız bırakıyor ve nitekim yeni eserinde de zamanında temellendirmeye tenezzül etmediği iddialarını, yani cevapsız bıraktığı bu sorularla boğuşmaya devam edecek, ki bu durumda Liberalizmin zaferi hiç olmadığı kadar sorgulanır hale gelecektir.

Fukuyama'nın çalışmasından ayrı düşünemeyeceğimiz Huntington'a geldiğimizde ise Huntington eserine sanki Fukuyama'nın cevaplamadığı meseleye yeni bir yaklaşım kazandırarak, başka bir deyişle siyaset felsefesinden değil medeniyet tarihi literatüründen beslenerek işe başlıyor. Fukuyama bütün iyimserliğine rağmen mikro-çatışmaların sona ermeyeceğini söylüyordu, Huntington da çatışmaların devam edeceğini ancak bunların siyasi veya ekonomik olmanın ötesinde kültürel motivasyon taşıyacağı hipotezini benimsiyordu. Ona göre medeniyetler arası fay hatları geleceğin çatışma hatları olacaktır, en nihayetinde medeniyet çatışmaları modern dünyanın evriminde son çatışma evresi olacaktır (1993, s. 22). Medeniyetten ne kastettiğine açıklık getiren Huntington, medeniyetin kültürel bir entite olduğunu ifade etmektedir. Köyler, bölgeler, etnik gruplar, milliyetler, dinler vb. her türlü entite kültürelidir. Bunların üstünde daha büyük ulusal entiteler vardır ancak bunların da üstünde birtakım fay hatlarıyla ayrılan medeniyet anlamında entiteler mevcuttur (1993, s. 23-24). Devamında "Medeniyetler neden çatışsın ki?" (1993, s. 25-27) sorusuna ise yukarıda dile getirdiğimiz fay hatlarını tekrar hatırlatarak ilk olarak tarih, dil kültür gelenek ve en önemlisi dinin bir fay hattı oluşturacağını ifade etmektedir. İkinci olarak dünyanın gittikçe küçülmesiyle birlikte medeniyetlerin birbirleriyle karşılaşmasının kaçınılmaz olacağını belirtir. Üçüncü olarak ekonomik modernleşme ile birlikte meydana gelen sosyal değişme insanları kadim yerel kimliklerinden uzaklaştırmıştır, bu nedenle daha geniş çaplı -medeniyet gibi- kimliklere sarılır duruma geleceklerdir. Dördüncü olarak, medeniyet bilincinin gelişmesi Batı Medeniyeti'nin

kendini hâkim güç olarak duyurmasıyla oluşacak bir nevi meydan okuma motivasyonu sayesinde olacaktır. Beşinci olarak kültürel farklılıklar siyasi ve ekonomik farklılıklardan daha keskin oldukları için çatışmanın temeli kültürel olacaktır. Son olarak da ekonomik bölgecilik medeniyet bilinci oluşturacaktır. Bu süreçte fay hatlarına örnek vermeye çalışan Huntington İslam ve Batı'nın karşılaşmasını bir medeniyetler çarpışması olarak görmektedir. Aynı zamanda soydaş ülke sendromu adını verdiği olguya Türkiye ve Azerbaycan'ı misal göstererek ulus-devlet üstü bir ittifakın önünün açılacağını belirtmektedir (1993, s. 36). Sonuç olarak Huntington medeniyet kimliğinin diğer kimlikleri kaçınılmaz bir biçimde silip süpüreceğini değil, medeniyet kimliğinin bir olgu olarak çok önemli ve merkezi bir rol teşkil edeceğini ileri sürmektedir. Bununla birlikte oluşacak olan bilincin medeniyetler arası çatışmaları tetikleyeceğini ifade etmiştir.

Çelişkiliymiş gibi görünse de her iki çalışmanın bir ortak noktada buluştukları görülmektedir ki o da çatışmadır. Fukuyama mikro çatışmaların süreceğini, Huntington ise çatışmaların medeniyet bilinci taşıyacağını söylemişti. Soydaş ülke sendromunu hatırlayacak olursak aslında bir mikro kimlik bilinciyle olduğu düşünülen Karabağ Savaşı'nda Türkiye'nin dahil olması Huntington'ı bir noktada haklı çıkarır ancak bu sene patlak veren Rusya-Ukrayna Savaşı'nın seyri bu görüşleri de oldukça sarsmışa benziyor. Her halükârda iki yazarı da haklı çıkaran çatışmaların meydana gelmiş ve geliyor olması, öte yandan iki yazarı da hatalı çıkaran ise çatışma dışındaki iddialarıdır ki bunlar süreç içerisinde sarsılmışlardır. Tüm bu tatsızlıklardan dolayı Fukuyama Liberalizme tekrar sahip çıkmamız, ona sınımsız sarılmamız gerektiğini söylüyor tüm bu sıkıntıları geride bırakabilmek için. Halbuki 1989 yılında yayımladığı makalenin son cümlelerinde de çatışmadan bahsederken, Liberalizm -iddia ettiği gibi- zafer elde etmişse aynı anda çatışmaları geride bırakmış insanlığın son safhası neden hala çatışmalara boğuşsun?

Fukuyama yukarıdaki soruya cevap vermeden bitirmişti meşhur makalesini. Yeni kitabı da cevabı verilmemiş sorunun ürünü olarak karşımıza çıkar. Fakat dikkat çekici olan mesele şu ki Fukuyama yeni kitabında önceki çalışmasında haksız çıktığına dair herhangi bir ifade kullanmamakla beraber yaklaşımını büsbütün değiştirmişe benziyor. Liberalizm hala merkezde Fukuyama için. Öyle ki, tüm kitap boyunca "Liberalizm aslında sizin düşündüğünüz şey değil. Size anlattıkları şeylere kulak asmayın" mealinde ifadelere rastlıyoruz. Oysaki zaferini çoktan ilan etmiş insanlığın en mükemmel evresinin ürünü olan Liberalizm neden böyle bir savunmaya ihtiyaç duysun?

3. 'Liberalizm ve Hoşnutsuzlukları'

Bütün bu sorular bir kenara Fukuyama'nın yeni kitabı '*Klasik Liberalizm Nedir?*', '*Liberalizmden Neoliberalizme*', '*Bencil Birey*', '*Egemen Benlik*', '*Liberalizm Kendi Fitilini Ateşliyor*', '*Rasyonalitenin Eleştirisi*', '*Teknoloji, Mahremiyet ve İfade Özgürlüğü*', '*Herhangi Bir Alternatif Var Mı?*', '*Ulusal Kimlik*' ve '*Liberal Bir Toplumun İlkeleri*' bölümlerinden oluşmaktadır. Bu başlıklar daha ilk bakışta günümüz dünya meselelerinin bir özetini teşkil etmektedir. Fukuyama'nın yaptığı ise bu başlıklar kapsamında Liberalizmin karşı karşıya kaldığı olumlu veya olumsuz her türlü etkileşimi hesaba katarak, 30 sene önce ihmal ettiğinin aksine bu sefer mevcut ve muhtemel sorulara cevap vermektir. Bu yüzden de işe öncelikle Klasik Liberalizmi hatırlatarak başlıyor. Klasik Liberalizmin ortaya çıkış hikayesini ve neden böylesine büyük bir fikir olduğunu etraflıca ele alıyor ilk bölümde. İkinci bölümde ise Liberalizmin evrildiği Neoliberalizmi eleştirerek aslında tüketim kapsamında bireyci davranan bir kimsenin Liberalizmin Klasik anlamında birey olamayacağını beyan ediyor.

Fukuyama'nın bu eserinin (2022)² günümüz dünya sorunları ekseninde bir liberalizm savunusu olduğundan söz etmiştik. Bu anlamda Fukuyama ilk bölümde Liberalizmi anlatırken de aslında insanlığı bir sonraki bölümde eleştireceği Neoliberalizmin kısılcısından kurtarma peşinde. Bu haliyle Neoliberal hegemonyanın en büyük lütuflarından sayabileceğiniz çoğulculuğun, bireysel özerkliğin ve iktisadî refahın bir anlamıyla Liberalizmde bulunduğunu ifade ediyor. Bunları söylerken Liberalizmin şiddeti törpülediğini, böylelikle çeşitlilik içerisinde yaşamaya izin verdiğini -ki daha sonraki aşamalarda hiç olmadığımız kadar çeşitlilik barındırdığımız için Liberalizme muhtaç olduğumuzu söyleyecektir, insan onurunu önceleyerek bireysel özerkliği mümkün kıldığını ve mülkiyet hakkını koruduğu için maksimum iktisadî büyümeye izin verdiğini hatırlatmaktadır. Liberalizmde pragmatik rasyonellikten bahsederken de "her şeye inanabilirsin ama bunu yaparken, başkasının da her şeye inanmasına izin vermelisin" ilkesinin geçerli olduğunu belirtmektedir. Yukarıda Fukuyama'nın önceki eserinde Liberalizme temel tehdit olarak Faşizm ve Komünizmi gördüğünü söylemiştik, bunun yanında Ulusçuluğun tehdit olup olmadığı, daha doğrusu Liberalizme entegre olabilme durumu konusunda mütereddit olduğunu söylemiştik. Yeni eserinde ise Liberalizmin Ulusçuluk ve Komünizm olmak üzere iki tehditle karşı karşıya olduğunu söylemektedir. Ulusçuluğu daha sonra günümüz sağ siyaset akımları bağlamında Liberalizmin en önemli lütuflarından farklılıklarla bir arada yaşamayı mümkün kılma konusunda tehdit olarak görürken, daha öncesinde öldüğünü ilan ettiği

² Kaynağa sayfa numaraları olmayan bir EPUB uygulaması üzerinden erişildiği için kaynağa metin içi alıntı gösterilememiştir, bunun yerine özet tarzında bir aktarım biçimi tercih edilmiştir.

Komünizmin yine 1989'da tasfiye olduğunu ve eski Komünist bakiyesi devletlerin de piyasa ekonomisine geçiş yaptıklarını ifade etmektedir. Fukuyama bütün bunlarla birlikte, Liberalizmin aşırı versiyonu olan Neoliberalizmin eşitsizliği ürettiğini hatta insana aşıladığı ifrat türünden Liberalizmde konuşulması mümkün olmayan, başka bir deyişle “her şeye inanabilirsin ama bunu yaparken, başkasının da her şeye inanmasına izin vermelisin” ilkesini terk edip sadece “ben istediğime inanırım, başkaları da bana karışamaz, ben ise herkese karışırım” ilkesini ikame etmesinin Liberalizmle bir alakası olmadığını bilakis günümüzün en büyük sorunu olarak gördüğü aşırı sağa zemin hazırladığını ifade etmiştir.

Yukarıda da dile getirdiğimiz gibi Fukuyama bu sefer büyük konuşmuyor. Liberalizmin muzaffer olup olmadığını ya da insanlığın son evresine ulaştığını, tarihin sonunun geldiğini söylemiyor. Belki de cevaplamayacağı sorular yaratacak iddialar atmıyor ortaya. Ancak birçok akımdan gelebilecek eleştiriye bu sefer peşinen cevap veriyor. İlk olarak komüniteryan kimlik yaklaşımına cevap vermekle başlıyor. Özellikle çok-kültürlülük teorisinde sıklıkla gündeme gelen liberal-komüniteryan kimlik ayrımında ilk olarak liberal anlayışı savunanların evrensellikten hareketle yasaların birey temelinde düzenlenmesi gerektiğini ifade ederler. Komüniteryan yaklaşım ise buna karşı çıkar. Örneğin, Doytcheva bunu “Liberal zorbalık” (2016, s. 44) olarak niteler. Çünkü her insan belli bir kültürde doğar, bu yüzden de insanların kendi kültürleri bağlamında haklarla temsil edilmeleri gerektiğini savunurlar. Böyle bir gerçekle farklı kültürlere mensup insanların Liberalizmin ilkeleri bağlamında yönetilmelerini tıpkı başka bir kültürün normlarının zorla empoze edildiği gibi, ‘Liberal kültür’ün normlarının zorla empoze edilmiş olacağını ifade etmektedirler. Ancak Fukuyama, Liberal ilkelerin benimsenmesinin bir insanın kendi kültürel değerlerini yok sayması gerektiği anlamına gelmediğini belirtmektedir. Muhafazakârların ise müşterek özcü değerlerin liberal anlayış altında kurulamayacağı, bu yüzden sözgelimi Hıristiyanlığa geri dönülmesi gerektiği şeklindeki eleştirisine ise bugünün dünyasının birçok anlamda olduğu gibi dinî anlamda da oldukça fazla çeşitlilik arz ettiğinden böyle bir idealin mümkün olamayacağını ifade eder. Liberalizmin büyük iki tehdidinden biri olarak gördüğü Ulusçuların, Liberalizmin ulusal güvenliği zayıflattığı eleştirisi bağlamındaki, “ulus fikri olmayacaksa ulusal güvenlik nasıl sağlanacak” sorusuna da “devlet ile” cevabını verir. Öyle ki ABD, Kanada gibi ülkeler Liberal yasalarla güçlü bir devlet kurarak bunu başarmıştır Fukuyama'ya göre.

Her şeyin sonunda Klasik Liberalizm'e geri dönmek için biri temel olmak üzere altı ilke ileri sürer. İlk olarak Klasik Liberaller devletin öneminin farkına varmaları gerekir ve Neoliberalizmin devleti öteleyen tutumunu terk etmelidirler. İkinci olarak, devletin hantallığına

engel olmak için ya da devletin gücünü sınırlamak için federalizmi yahut Avrupalıların deyişle hizmette yerelliği ciddiye almak gerekir. Üçüncü olarak, ifadenin sınırlarının bilincinde olarak ifade özgürlüğünü korumak, ördüncü olarak, bireysel hakları topluluk hakları üzerinde tutmak gerekir ve bu da zorunlu olarak bireyi -komüniteryanizm eleştirisine verdiği cevapta olduğu gibi- kültürü ya da tarihinden soyutlamaz. Beşinci olarak bireysel özerkliğin sınırsız olmadığı bilincine varmak. Son genel ilke olarak ise Eski Yunanlar'da bulunan itidal ilkesini gündeme getirmektedir. Fukuyama'ya göre günümüz dünyası ifratın uçlarında dolaşan, gençlere sürekli "tutkularınızın peşinden gidin" şeklinde tavsiyeler veren ölçünün ne olduğunu unutmuş toplumdur. Bu erdemın tekrar benimsenmesiyle Klasik Liberalizm'e tekrar kavuşulabilir Fukuyama'ya göre.

4. Sonuç

Toparlamak gerekirse, Fukuyama'nın yeni kitabı zamanın ses getiren 'Tarihin Sonu' isimli eserinden daha az tartışma yaratacak gibi görünüyor. Fukuyama zamanında ileri sürdüğü iddiaları pek fazla gerekçelendirme ihtiyacı hissetmemişti. Liberalizmin zaferini duyuruyordu sadece. Bugün ise Liberalizmin aşırı sağın tehdidi altında olduğunu hatta aşırı sağın tüm insanlığın düşmanı olduğunu vurgulayarak çözümün Liberalizmde olduğunu söylüyor. Daha özelde ise bugün Viktor Orban, Vladimir Putin ve Donald Trump gibi şahsiyetlerin tehdidine karşı ABD'deki Demokratların iktidar olmasındaki öneme dikkat çekmektedir. Bu noktada şunu akla getirmek gerekir: Fukuyama'nın zamanında insanlığın en üst evresi şeklinde duyurarak ilan ettiği Liberalizmin zaferi aslında ABD'nin şu ana kadar geldiği en üst evreydi nitekim muzaffer olan da insanlık değil Liberal Amerika'ydı. Dolayısıyla bugün tehlikede olan da kendini tüm dünyada söz sahibi olarak gören Amerikan siyasetidir. Nitekim Davutoğlu'nun (2017, s. 443) kritiğinde de çok iyi bir şekilde ortaya koyduğu üzere, yukarıda her ne kadar çelişki barındırsa da birbirinden ayrı düşünemeyeceğimizi söylediğimiz Fukuyama ve Huntington'a ait bu iki tez aslında Amerikan siyasetine zemin hazırlamıştır. Başka bir deyişle bir taraftan ABD'nin ne kadar güçlü olduğu, öbür taraftan ise diğer devletlerin birbirleriyle çatışarak o güce yaklaşmaması istenmiştir.

Fukuyama'nın eserinin Amerikan siyaseti ile ilişkisi bir yana Neoliberalizmi eleştirirken Klasik Liberalizmin Neoliberalizmle uyuşmayan taraflarını öne çıkarması ve bunları bir tavsiye olarak ileri sürmesi değerli bir teşebbüs olarak görülebilir. Ancak Marx'ın öngörüsünü zamanında yanlış çıkartan temel unsurun, Kapitalizmin işçilere zincirlerinden başka kaybedecek bir şeyler (tüketim imkânı, tatil, refah vs.) lütfetmesi olduğu göz önünde bulundurulduğunda

Fukuyama'nın ilkeleri böyle bir sosyolojik gerçeğin ortasında uygulanabilir görünmemektedir. Daha açık bir ifadeyle kişinin aynı anda hem sınırsız tüketme imkânına sahip olması hem de bencil bireycilikten uzaklaşması bir hayal gibi gelmektedir. Sınırsız tüketme imkânının yalnızca Klasik Liberalizmin ilkelerini benimseyerek bastırmak ise daha büyük bir hayal. Dolayısıyla bugün bir felsefi fikrin benimsenmesiyle kolektif anlamda bir dönüşümden ziyade ancak bireysel çabalarla istisnâ dönüşümlerden bahsedilebilir. Mevcut durumun yapısal anlamda değişmesi ise ancak tüketim ihtiyaçlarını sınırlayacak başka yapısal dönüşümlerle mümkün olabilir.

Son olarak, Fukuyama'nın yeni eserinin Amerikan siyasetine önümüzdeki yıllarda zemin hazırlayıp hazırlamayacağı bilinmez ancak en azından Fukuyama'nın kendisi ile ilgili konuşacak olursak, Liberalizmi mutlak muzaffer olduğu görüşlerini askıda bıraktığı görülmekle birlikte bugün Liberalizmi adeta bir eskatolojik tavrıla ulaştığımız mükemmel nokta olarak değil ulaşmamız gereken mükemmel nokta olarak tanımlamaktadır ki bunu da Demokratların çağdaş düşmanlarını eleştirerek yapmaktadır.

Kaynakça

- Davutoğlu, A. (2017). Fukuyama'dan Huntington'a Bir Bunalımı Örtme Çabası ve Siyasî Teorinin Pragmatik Kullanımı. S. P. Huntington içinde, *Medeniyetler Çatışması* (s. 443-449). İstanbul: Vadi Yayınları.
- Doytcheva, M. (2016). *Çokkültürlülük*. (T. Akıncılar Onmuş, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Fukuyama, F. (1989). The End of History? *The National Interest*, 16, s. 3-18.
<http://www.jstor.org/stable/24027184>
- Fukuyama, F. (2022). *Liberalism and its Discontents*. Profile Books Ltd.
- Huntington, S. P. (1993). The Clash of Civilizations? *Foreign Affairs*, 72(3), s. 22-49.
https://doi.org/10.1007/978-1-349-62965-7_6

Makale Bilgi Formu

Yazar(lar)ın Katkıları: Makale tek yazarlıdır.

Çıkar Çatışması Bildirimi: Yazar tarafından potansiyel çıkar çatışması bildirilmemiştir.

Destek/Destekleyen Kuruluşlar: Bu araştırma için herhangi bir kamu kuruluşundan, özel veya kâr amacı gütmeyen sektörlerden hibe alınmamıştır.

Etik Onay ve Katılımcı Rızası: “Fukuyama’nın Yeni Kitabı ‘Liberalizm ve Hoşnutsuzlukları’ Üzerine: Hani Tarihin Sonu Gelmişti?” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış, karşılaşılabilecek tüm etik ihlâllerde “*Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi (SKAD)*” hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk yazarlara aittir.